

معرفی کتاب الحقائق فی محاسن الأخلاق

* حجت الاسلام هادی هادی زاده^۵

از جمله نعمات و برکات الهی بر عالم اسلام وجود مبارک و پرخیر و برکت فقیه و محدث بزرگوار مرحوم ملامحسن فیض کاشانی است، عالم بزرگواری که از جوانی تا واپسین روزهای پایانی عمر شریف به تألیف و تصنیف آثار ارزنده‌ای همت گمارد و روح دین و دین‌مداری و آب حیات معارف را به جان‌های تشنه عالم اسلام تزریق نمود و در عصر خود و اعصار بعد، از ستون‌های هدایت و ارشاد خلق گردید و برای طالبان هدایت چراغی فروزان جلوه نمود. از جمله آثار این شخصیت عظیم‌القدر که آن را در ماه‌های آخر عمر تألیف نمود کتاب شریف «الحقائق فی محاسن الأخلاق» است که با حجم کم از جامعیت نسبی در حوزه اخلاق برخوردار بوده و می‌توان آن را حاصل عمر مؤلف دانست. در این نوشتار ابتدا به معرفی شخصیت مؤلف و پیشینه علمی او پرداخته، سپس این کتاب شریف و ساختار آن به صورت اجمالی بررسی می‌شود.

علامه بزرگوار مرحوم ملامحسن فیض کاشانی از جمله شخصیت‌های نسبتاً جامع عالم اسلام است ایشان هم فقیه است و هم محدث، هم مفسر، هم فیلسوف، هم متخصص در علم اخلاق و هم عارف و عالم ربانی و هم شاعر و صاحب آثار بسیار در همه این عرصه‌ها که خود تعداد آنها را در صد عنوان فهرست نموده و برخی تعداد آنها را حدود دویست اثر دانسته‌اند. ایشان در قرن ۱۱ قمری در عصر صفویه از محضر اساتیدی همچون علامه محمدتقی مجلسی، شیخ بهایی، سید ماجد بحرانی، میرداماد، ملاصدرا و ... استفاده علمی نموده و به درجات بالایی از معارف، نائل گردید و خود چراغ تابانی شد برای طالبان علم همچون علامه محمدباقر مجلسی و سید نعمت‌الله جزایری و سایر کسانی که از محضرش استفاده نموده‌اند و در عصر خود و اعصار بعد ستارگان هدایت شدند. از مرحوم فیض کاشانی آثار متعددی به یادگار مانده است از جمله: کتاب شریف الوافی، جامع احادیث کتب اربعه شیعه، کتاب المحجۀ البیضاء فی تهذیب الاحیاء و کتاب الحقائق فی محاسن الاخلاق در علم اخلاق، کتاب حق الیقین در علم عقاید، کتاب تفسیری صافی، کتاب مفاتیح الشرایع در علم فقه و دیوان اشعار از این عالم بزرگوار باقی مانده است.

کتاب «الحقائق فی محاسن الاخلاق» از جمله آثار ناب مرحوم فیض کاشانی در علم اخلاق است که خلاصه‌ایست از کتاب شریف «المحجۀ البیضاء فی تهذیب الاحیاء» خود ایشان. این کتاب دارای شش مقاله است در مقاله اول مؤلف به امور مهمی اشاره می‌کند که پایه و زیربنای مباحث معرفتی است مثل مسئله علم نافع و علائم آن، نهی از مناظره و مجادله و مذمت صاحبان بدعت و رأی، اعتقادات و راه فهم آن، تفقه در دین، تقلین، آداب معلم، شناخت نفس و شهوت و غضب و ...؛ از مقاله دوم به بعد وارد مباحث اخلاقی می‌شوند در ابتدا به بیان معنای خُلق و اینکه طبایع قابل تغییر است و با مجاهده می‌توان اخلاق را مهذب نمود پرداخته سپس به برخی از خلق‌های بد هم‌چون کذب، غیبت، کینه، حسد، ریا، کبر و عجب اشاره می‌کنند؛ در مقاله سوم به بحث دنیا و آخرت ورود کرده و محبت مال و جاه را مذمت نموده و از فریفته شدن به دنیا

۵. استاد سطح یک حوزه علمیه مدینه العلم کاظمیه یزد. ۰۹۱۹۱۵۲۶۷۰۷

برحذر می‌دارند؛ در مقاله چهارم به خلق‌های پسندیده هم‌چون صبر، رضا، شکر، خوف و رجاء، محبت و انس، یقین، توکل، صدق و ادای امانت پرداخته و کیفیت تحصیل آنها را متذکر می‌شوند؛ در مقاله پنجم به برخی از عبادات و مقدمات آن هم‌چون نیت، اخلاص، طهارت، نماز، تلاوت قرآن، زکات، روزه، حج و زیارت پرداخته و به برخی از اسرار آنها اشاره می‌کنند؛ در نهایت در مقاله ششم به بحث توبه و مراقبه و محاسبه و تفکر و تدبیر و یاد مرگ می‌پردازند و در خاتمه کتاب به این مطلب اشاره می‌کند که خداوند متعال توفیق تألیف این کتاب را در پایان عمر در ۸۳ سالگی به ایشان مرحمت نموده است.

تألیفی به این تنقیح و تهذیب در کمتر کتابی یافت می‌شود. و گرچه مختصر است ولی در رساندن امهات مباحث اخلاقی به بیان واضح و روشن موفق بوده است. با تأملی در فهرست عناوین کتاب و گشت و گذاری در باغ معارف حیات بخش آن و با توجه به فضای فکری حاکم بر نویسندگی در پایان عمر، مؤلف بزرگوار تا حدود زیادی در هدفی که داشته است موفق بوده و توانسته اثری مختصر و مفید از امهات مباحث اخلاقی را که حاصل عمر ایشان است بر اساس مبانی قرآنی و روایی ارائه نموده و در اختیار طالبان هدایت قرار دهند؛ شاهد مثال این مطلب، بیانی است که خود در یکی از آثار می‌فرمایند: «إعلموا إخوانی إنی ما اهتدیت ألاً بنور الثقلین و ما اقتدیت ألاً بالأئمة المصطفین و برئت الی الله مما سوی هدی الله فان الهدی هدی الله...».

با توجه به آنچه در معرفی کتاب الحقائق و شخصیت و اعتبار مؤلف بیان شد می‌توان این کتاب را یکی از کتب ناب در زمینه مباحث اخلاقی و چراغ راه طالبان حقیقت دانست کتابی که اگر بر جان خواننده کتاب بنشیند او را از خاک تا افلاک پرواز می‌دهد و او را به هدف خلقت نائل می‌کند. به امید آن که جامعه اسلامی از آبشخور حقیقی معارف، سیراب شود.